

aard van die instellingen gaat maar om de machtsbeperking die zij de vorst opleggen. Het zou dan ook correcter zijn van een 'beperkte monarchie' te spreken, desnoods van een 'gedeelde macht'. Een constitutie in onze zin kwam daar maar zelden aan te pas. Toegegeven, dit is vitten. Maar een zo toegewijd verdediger van het Nederlands als wetenschapstaaï verdient ook vier eeuwen na zijn dood in dat levensdoel te worden gesteund.

Willem Frijhoff

S. Langereis, *Geschiedenis als ambacht. Oudheidkunde in de Gouden Eeuw: Arnoldus Buchelius en Petrus Scriverius* (Hollandse Studiën XXXVII; Haarlem: Historische Vereniging Holland, Hilversum: Verloren, 2001, 368 blz., €27,90, ISBN 90 70403 48 X).

In elke historische figuur schuilen verschillende persoonlijkheden. Wie Sandra Langereis' proefschrift over de antiquarische geleerden Buchelius en Scriverius naast dat van Judith Pollmann, *Een andere weg naar God. De reformatie van Arnoldus Buchelius (1565-1641)* (Amsterdam, 2000), legt, zal dat beamen. Beide proefschriften berusten op een voorbeeldige documentatie, zijn even toegankelijk geschreven en werden dan ook even terecht met een cum laude gehonoreerd, maar bij Langereis lijken we in een compleet andere wereld te zijn terechtgekomen. Er zijn op het oog maar weinig raakvlakken tussen de krachtdadige, geleerde Buchelius en de wat zwartgallige, religieuze Van Buchell die Pollmann schetste. Bij Langereis gaat het niet om religie maar om de samenleving, om de geschiedenis van de gewesten, Holland en Utrecht, waarin de twee protagonisten van het boek leefden. Dan blijkt Buchelius ineens een veel positiever beeld op te leveren, dat tot het einde toe op een vastomlijnd, ja steeds duidelijker levensproject wijst.

Het zal er ook mee te maken hebben dat beide proefschriften zich in verschillende bestaansdimensies afspelen, de individuele keuzes van het geloofsleven tegenover de per saldo publieke orde van het geleerdenleven. Want hoe privaat beide geleerden hun historisch ambacht ook mogen hebben uitgeoefend — met name Buchelius publiceerde bij zijn leven bijna niets van zijn wetenschappelijke productie —, hun werk stond in dienst van een publiek doel, de gewestelijke identiteit, en kon alleen dank zij het publieke netwerk van geleerden worden uitgevoerd. Buchelius verzamelde, redigeerde en ordende zijn materiaal over het Utrechtse verleden, de kronieken van Beka en Heda, Utrechtse plaatsbeschrijving, genealogie en heraldiek, uitdrukkelijk voor zijn tijdgenoten en voor het nageslacht, voor raadpleging en gebruik. Hij hield zijn documentatie niet krampachtig onder zich maar stelde zijn maatschappelijk leven in dienst van de historische, wetenschappelijk gefundeerde bewijsvoering over de Oudheid van zijn gewest, over de betekenis ervan in de Middeleeuwen en het historisch tegenwicht dat zijn werk zou kunnen bieden aan de tijdens zijn leven exponentieel toenemende aanspraken van Holland op een leidersfunctie in de Unie.

Tegenover de onvermoeibare en ietwat pretentieuze (oud-)advocaat Buchelius, bastaardzoon van een Utrechtse kannunik, stond de al even onvermoeibare koopmanszoon Pieter Schrijver alias Petrus Scriverius (1576-1660), overigens ook een gestudeerd geleerde al was hij niet gepromoveerd, een rentenier met nieuw kapitaal die bij tijd en wijle nog als firmant in het Amsterdams familiebedrijf optrad. Hij mag dan geen *mercator sapiens* in Barlaeus' zin zijn geweest, hij was wel een prototype van het samengaan van koopmanschap en geleerde betrokkenheid bij de historische identiteit van zijn gewest. Scriverius, die bij J. J. Scaliger had gestudeerd en een tijd lang Neolatijnse poëzie uitgaf, beantwoordt op het eerste gezicht wat meer aan het humanistische geleerdentype dan Buchelius. Deze komt in de eerste plaats naar

voren als een aartsverzamelaar, zeg maar een superieure amateur die geen punt kan zetten achter zijn werk omdat het nooit compleet en volmaakt genoeg is. Scriverius had een wat lossere geest. Hij publiceerde meer, en in meer versies. En dat werd ook bepalend voor het geschiedbeeld van het gewest: eerst een chorografie van Holland in het programmatische *Oudt Batavien nu ghenaeemt Holland* (1606), vervolgens de *Batavia illustrata* (1609), dan een bewerking van de uiterst populaire Divisiechroniek onder de titel *Beschrijvinghe van out Batavien* (1612), de monumentale platenatlas annex bronnenboek *Principes Hollandiae, et Westfrisiae* (1650), en tenslotte het *Oude Goutsche chronycxken* (1663).

Maar het is de grote verdienste van Langereis' proefschrift dat ze de schijnbare verschillen tussen de geleerden doorprikt. Zij laat zien hoezeer de praktijk van hun beider antiquarische werkzaamheden zowel gelijkgeaard als gelijkgericht was. Ze werkten allebei vanuit een analoge doelstelling, met identieke methoden, in eenzelfde milieu, en volgens dezelfde gedachtegang. Ze hielden trouwens ook onderling regelmatig contact. Na een inleiding waarin met ferme penseelstreken de stand van de historiografie wordt geschilderd en aan de hand van Arnaldo Momigliano kort maar krachtig wordt duidelijk gemaakt in hoeverre de antiquarische methode van de zestiende- en zeventiende-eeuwse oudheidkundigen een kleine revolutie in de geschiedschrijving betekende, volgt een hoofdstuk over elk van beide protagonisten. De kern van het proefschrift bestaat vervolgens uit een systematische analyse van wat ze gemeenschappelijk hadden: de dagelijkse praktijk van het antiquarenleven. Dat werd beheerst door eindeloos zoeken naar en controleren van bronnen, niet alleen schriftelijke, maar ook visuele en materiële, zoals bodemvondsten, inscripties, kerkransen, wapenteekeningen of architectuur. Scriverius ontwikkelde zich tot een onbetwist specialist van Romeinse inscripties en Buchelius ondernam persoonlijk enkele opgravingscampagnes buiten Utrecht, op zoek naar Romeinse nederzettingen bij Vechten en De Meern. Hun werk voor de interpretatie van de geschiedkundige bronnen en hun debunking van de heersende mythen steunden op onderzoek in collecties en archieven, op briefwisseling (de correspondentie van beide geleerden wordt in een bijlage gereconstrueerd), op netwerken van informanten, contacten met officiële geschiedschrijvers, soms een opdracht, steeds het onophoudelijke en delicate spel van dienst en wederdienst. Gemeenschappelijk hadden ze hun analyse van de Bataafse Oudheid en haar relictien, de aard van de Bataafse samenleving, de verhoudingen tussen Bataven en Romeinen. Maar hun wegen scheidden zich bij de interpretatie van de na- of doorwerking daarvan in hun eigen tijd. Voor Buchelius werd een punt achter de Oudheid gezet toen de Utrechtse bisschoppen het land kerstenden en een nieuwe beschaving brachten die haar centrum in Utrecht vond. Scriverius daarentegen construeerde een grootse geschiedenis van de Hollandse graven, waarin Holland, de politieke opvolger van de Bataven en in morele continuïteit met de Bataafse Oudheid, vanouds het overwicht had. Die beelden stonden met elkaar in conflict. Buchelius ontkende niet dat de Utrechtse bisschoppen later hun glansrol hadden verloren, maar hij betwistte de voorstelling dat de Hollandse graven vanaf het begin het politieke belang en het prestige hadden gehad dat latere historici hun toeschreven.

Zo ontdekt de lezer dat heel dit moeizame gewroet in middeleeuwse documenten, annalen en kronieken, dat eindeloos reconstrueren van stambomen en aftekenen van geslachtswapens, dat schijnbaar zinloze gegraveerd in oude akkers en dat opmeten van gebouwen en ruïnes één groot doel had: de nu autonome gewesten een eigen identiteit geven, een eigen geschiedenis die niet langer van grotere politieke verbanden afhing, en tegelijk daarmee hun aanspraken op politiek gewicht en overwicht rechtvaardigen. De Republiek der Letteren in dienst van de Republiek *tout court*. Al hadden oudheidkundigen zelfkennis genoeg om niet de eretitel van historicus op te eisen, hun historisch werk was er niet minder belangrijk om. Het mag dan in hoofdzaak in dienst van het gewestelijk patriottisme hebben gestaan, zonder hun inspanningen — soms

echte reddingsoperaties — zou de geschiedschrijving er nu anders voorstaan. Het is Sandra Langereis' verdienste dat ze in dit boek voor het eerst het antiquarische universum toegankelijk en begrijpelijk heeft gemaakt. We ontdekken hier de wortels van de latere cultuurgeschiedenis, in een verrassende verscheidenheid van benaderingswijzen. We zien de geleerden er als nijver mieren aan het werk en beseffen hoe wezenlijk zulke *minor scholars* voor de 'grote' geschiedschrijving zijn. Een prestatie van formaat.

Willem Frijhoff

L. van der Ent, V. Enthoven, *Gewestelijke financiën ten tijde van de Republiek der Verenigde Nederlanden*, III, Groningen (1594-1795) (Rijks geschiedkundige publicatiën. Kleine serie XCIV; Den Haag: Instituut voor Nederlandse geschiedenis, 2001, xi + 428 blz., €47,65, ISBN 90 5216 117 8).

Drie delen heb ik nu in de kast staan: Overijssel, Drenthe en sinds kort Groningen. Daarmee krijgt de beoogde reeks 'Gewestelijke financiën ten tijde van de Republiek der Verenigde Nederlanden' langzaamaan enige omvang. In 1990 besloot het Instituut voor Nederlandse geschiedenis tot de ontsluiting van de belangrijkste basisgegevens betreffende de gewestelijke overheidsfinanciën van vóór 1795. Daarmee zouden jaarlijkse staten met reeksen van ontvangsten, uitgaven en schulden van elk gewest beschikbaar komen, welke voor velerlei historisch onderzoek van nut zouden kunnen zijn. Het project omvat de zeven gewesten van de Republiek, alsmede Drenthe en Staats-Brabant.

De bewerkers voeren het cijfermateriaal uit de archieven van gewestelijke ontvangers, rekenkamers, gedeputeerde staten enz. in drie elektronische gegevensbestanden in. Deze bestanden zijn raadpleegbaar via de website van het ING. De uitgaven in druk bevatten een selectie en bewerking van de gegevens, voorzien van uitgebreide fiscaal-historische toelichtingen.

Het nut van deze geweldig intensieve arbeid is boven elke kritiek verheven. Bekend is dat voor een ontleding van de financiële situatie ten tijde van de Republiek de gewestelijke archieven bloot gelegd moeten worden, maar tevens dat dit een gecompliceerde klus is. Niet alleen is het cijfermateriaal weerbarstig, ook zijn er vele colleges en functionarissen geweest die elk een eigen verantwoordelijkheid hadden en dus een eigen archief hebben gevormd. De huidige ontsluiting geeft dan ook een goed beeld van de mogelijkheden die de onderzoeker nu heeft met database en uitgave in druk van de financiële bronnen. Het eenvoudigste voorbeeld is dat simpel af te lezen is hoe middelen en lasten gedurende de zeventiende en achttiende eeuw stegen en welke fluctuaties zich voordeden. Na 1648 (Vrede van Munster) had Stad en Lande 150.000 gulden minder inkomsten, in 1666 (dreiging uit Munster) kwam er bijna een half miljoen meer binnen dan het jaar daarvoor. Wat dieper gravend is uit de tabellen veel meer interessants te lezen. In tabel m.2, de verzamelposten van alle middelen, is goed te zien in welke jaren de overheid leningen sloot om aan geld te komen, welke bedragen daarmee in de schatkist vloeiden en welk aandeel deze leningen hadden in de totale inkomsten. Maar ook economische en maatschappelijke ontwikkelingen zijn er uit af te leiden. Het toenemend gebruik van koffie, thee en aardappelen in de achttiende eeuw is helder waar te nemen in tabel III.4.

De bronnenuitgave is tegelijk een waardevolle bijdrage aan onze fiscaal-historische kennis. Met een bewonderenswaardige nauwgezetheid worden alle belastingen, tarieven, instellingen en wetten uiteengezet. Essentiële kennis overigens voor het gebruik van de tabellen, want wijziging in wetgeving of tariefstelling heeft onmiddellijk gevolg voor de inkomsten van het gewest.